

Ю.О. Черначук

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Науковий керівник: канд. філолог. наук, доцент Савчук І. І.

Філософські категорії “тотожність / відмінність” як основа для визначення апроксимації

Поняття нормативності, точності, правильності, однозначності, визначеності, які ще недавно знаходилися в центрі дискусій і входили до назви наукових публікацій з мовознавства, сьогодні змінюються поняттями неточності, асиметрії, приблизності, суперечливості, невимовності, амбівалентності, варіативності та ін., що виступають в якості нового предмета вивчення лінгвістів. Саме цим явищем і зумовлена **актуальність** даної роботи, яка спрямована на визначення фундаментального підґрунтя поняття апроксимації на основі філософських категорій “тотожність” та “відмінність”.

Отже, **метою** нашої праці є з’ясування основ для виділення лінгвістичного явища апроксимації в парадигмі філософських категорій тотожності та відмінності.

У працях, присвячених логіці, тотожність розуміється як граничний випадок рівності, коли збігаються не тільки родові, а й видові індивідуальні властивості предметів (тобто тотожність – рівність при всіх значеннях змінних або параметрів). Можливе розрізнення при цьому не є значимим [6: 167]. Встановлення відносин рівності передбачає виявлення подібності, отже, вже включає в себе умови симетричності та транзитивності, тобто наявності хоча б однієї загальної ознаки у предметів, що вивчаються з подальшим аналізом їх властивостей (характеристик, що дозволяють відрізнити або ототожнювати речі і явища) і відмінностей (ознак, присутніх у одних і відсутніх у інших порівнюваних об’єктах).

Різниця, поряд зі схожістю, є фундаментальним поняттям гносеології і одним з головних моментів пізнання. Для того, щоб пізнати річ, віднести її до якого-небудь класу, потрібно встановити риси її відмінності від інших предметів [3: 220]. Пріоритет поняття схожості або відмінності в якості пояснювального принципу багато в чому залежить від парадигми наукового дослідження, домінуючої філософської концепції. Так, на рубежі XX-XXI ст. зміна основних філософських орієнтацій призвела до того, що в якості

основного принципу пояснення устрою світу використовується не принцип всеєдності, а принцип всевідмінності (від фр. – *total difference, pan – difference*) – відмінність як першоджерело, з якого виводяться всі властивості та явища світобудови [5: 120]. Одним із засновників філософії всевідмінності вважається Г. В. Лейбніц, який сформулював її ідею у вигляді тези: “... Ніколи не буває в природі двох істот, які були б абсолютно одним, таким самим, як і щось інше, і в яких не можна було б знайти відмінності ...”. У іншій інтерпретації ця ідея сформульована у філософії Жака Дерріда і різноманітних теоріях інших вчених [5: 128].

Встановлення тотожності вимагає відхилення як від того, що немає тотожності без відмінності, яка завжди “всередині” тотожності, так і від того, що “всередині” відмінності також є тотожність, інакше всі об’єкти перетворилися б на один і той же предмет.

У роботі Н.Д. Арутюнової природа тотожності встановлюється на основі аналізу мовних даних, відповідного концепту. Основою розуміння цього явища в її роботі служить розмежування тотожності і подібності як проявів відмінності предметів. Як базову в її міркуваннях прийнято вважати наступну тезу: тотожне – “те, що за кількістю одне” [2: 495]. Тотожність є категорією субстанції певної форми, вона встановлюється по відношенню до об’єктів і не може бути встановленою між предметами [2: 276]. Використання терміну “схожість” передбачає нетотожність, співвіднесеність двох різних предметів; тотожність – неодмінна якість ідентичності об’єкта, тому вона входить в “сферу точних (фактичних) знань”: предмет або тотожний собі (ідентичний), або ні, градація ознак тут не допускається. Градуйованими можуть бути схожість, подібність, які співвідносять даний предмет з іншим з певним ступенем точності. Розпізнавальною ознакою понять “тотожність” у зіставленні з поняттям “подібність” є відсутність у предикатів тотожності розповсюджувачів, тому тут можна говорити тільки про те, як була проведена ідентифікація. Якщо тотожність встановлюється на основі єдності родової ознаки, то видові ознаки можна розглядати як конкретизуючі характеристики, вони можуть змінюватися, не піддаючи трансформації родові характеристики. Тотожність об’єкта, таким чином, зберігається навіть в результаті його зміни в часі. Схожість характерна для розгляду об’єкта не в контексті категорії часу, а в контексті категорії простору [2: 295]: два предмети з різних просторів утворюють новий (ментальний) простір, який може маркуватися різними

дейктичними знаками: *this – that: I couldn't refuse from this proposal*” – *“I couldn't refuse from that proposal.*

В силу єдності родової ознаки тотожність не розглядається за межами цього роду, класу; подібність, схожість, натомість, завжди має вихід до класів предметів [2: 301]: тотожність будується на єдності родової ознаки, подібність – на збігу окремих видових характеристик і на цій підставі може об'єднувати предмети з різних класів.

Таким чином, поняття апроксимації можна співвіднести з категорією подібності: воно повною мірою відповідає природі даного явища, оскільки розглядається і як привнесення ознак іншого об'єкта, подібних за своїми якостями з ознаками даного, і як розвиток об'єкта тотожності.

В якості однієї з основних ознак тотожності називають її константність: даний предмет завжди залишається самим собою. Однак на “діахронічній координаті свого буття” один і той же предмет може проектуватися по-різному; по-різному він може виглядати і в “різному ситуативному антуражі” [1: 10]. У мові показником цього є нестійкість у вживанні дейктичних займенників в багатьох контекстах, наприклад: *Only two types of people are acceptable for me: those (whom) I thrust and those (whom) I don't thrust.*

Еволюційний рух світу видозмінює предмети внутрішньо і зовні, робить можливим зближення деяких рис подібності та тотожності, переводячи їх відносини в кількісні: “мінімізація загальних рис, що характеризують різні “стани” одного об'єкта переростає в заперечення тотожності”, призводить до гібридизації тотожності і подібності [2: 284].

У логічному ракурсі розгляду тотожність та ідентичність є нерозривно пов'язаними і передбачають не тільки операції абстракції ототожнення, а й абстракції нерозрізненості. Саме поняття тотожності у зв'язку з цим інтерпретується як невідмінність предметів один від одного в якійсь сукупності їх властивостей, характеристик. Відзначимо, однак, що суб'єктивне сприйняття двох предметів як нерозпізнаних все ж не може порушити їх об'єктивної ідентичності/неідентичності. Як нам здається, можливість зміни властивостей об'єкта в діахронії без руйнування його ідентичності, а також існування суб'єктивного аспекту в інтерпретації властивостей тотожності є умовами для використання поняття близькості при описі тотожних (ідентичних) об'єктів.

Отже, апроксимація в контексті філософських категорій “тотожність”, “відмінність”, “схожість” визначається як подібність, що характеризує ознаки

об'єкта тотожності в їх розвитку. Перетворення об'єкта тотожності не порушує ідентичності даного об'єкта, однак дозволяє говорити про подібність його якостей тим, які характеризували його початковий стан [4: 8].

Таким чином, апроксимація являє собою двосторонній процес: вона характеризує процеси уподібнення і розподібнення, спрямована на досягнення максимальної подібності або вказує на зміну якостей об'єкта. Об'єкт, з одного боку, зберігає свою тотожність і прагне до відтворення своїх основних якостей, а з іншого – для їх розвитку приймає нові якості, які роблять його в деякій мірі іншим по відношенню до вихідного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Наивные размышления о наивной картине мира // Язык о языке. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 7-19.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // НЗЛ. Вып. 17. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217-237.
4. Ионова С. В. Языковая личность в интертекстуальном пространстве // Научни трудове Русенски университет “Ангел Кътчев”. Т. 44. Сер. 6.2: Езикознание и литературознание, история, етнология и фольклор. – Русе, 2005. – С. 7-12.
5. Ионова С. В. Аппроксимация содержания вторичного текста. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2006. – 320 с.
6. Эпштейн М. М. Философия возможного. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. – С. 166-196.